

Attilâ İlhan'ın Şiirlerinde Çökkünlük İfade Eden Dil Göstergeleri

Sibel Çelikel

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı

sibel-celikel@hotmail.com

Ergün Acar

Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı

eacar@sinop.edu.tr

Özet

Herhangi bir dilde yazılmış bir edebî metin, belli bir duygu durumunda içerdiği dil göstergeleri açısından incelendiğinde bize o dilin özellikleri hakkında değerli bilgiler verecektir. Dil ve duygu dünyası arasındaki ilişkiden hareketle sanatsal metinleri okuma ve algılayış şeklimize de yeni bir boyut katmak gerekir. Edebi metinlere ruh dünyasının derinliklerine inerek yorum katmak istediğimizde sorulması gereken şudur: Belli bir duygu durumunu ifade etmek isteyen şairin/yazarın kullandığı dil göstergeleri ortaklık gösterir mi? Eğer bir ortaklık söz konusuysa bunun sebebi nedir? Bu dil kullanımları bilinçli mi yoksa içgüdüsel midir? Bir şair ya da yazar birtakım dil göstergelerini seçtiği zaman bunları metinde kullanarak okuyucuda belirgin şekilde duygu değişikliği yaratabilir mi? Son yıllarda yazarlar ve şairler hakkında derinlemesine incelemeler yapılarak oluşturulan otobiyografik çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda Sosyoloji ve Psikoloji biliminin verilerinden de faydalanarak yeni okumalar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda edebî eserler daha bilimsel açıdan yeniden yorumlanmaktadır. Şiir dili genellikle eğretilmeler içerir ve çoğunlukla şiirler bu açıdan incelenir. Bu yazının amacı Attilâ İlhan'ın şiirlerinde kullandığı dil göstergelerine, eğretilme içerisinde olmasa da, farklı bir açıdan (belli bir duygu ifade etmesi açısından) bakmak ve yorumlamaktır. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde "çökkünlük" duygu durumunu ifade eden dil göstergeleri, bağlamları ve sıklıkları açısından incelenmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Attilâ İlhan, dil göstergesi, çökkünlük, edebî metin.*

Linguistic Images Denoting Depression in Attilâ İlhan's Poems

Abstract

A literary text written in any language, will give us valuable information related to the language's characteristics, when studied in terms of linguistic images contained at a certain sensation state. Starting with the relationship between language and sensations it

is also necessary to add a new dimension to the way of our reading and perception of the artistic texts. These questions below are the questions that should be asked when we want to go down to the depth of the spiritual world and include our interpretation to the literary texts. Do the linguistic images that a poet/ author used wishing to express a certain sensation state represent any associations? If so, what is the reason for this? Are these linguistic usages conscious or instinctive? Can an author/a poet make any emotional change on reader with choosing some images and by using them in text? Autobiographical studies brought about by thorough researches interested in poets and authors have been prevalent in recent years. According to these studies and by following up the data of sociology and psychology new readings have been developed. Accordingly, literary texts are being reinterpreted more scientifically. Poetic language generally contains metamorphic structures and the poems are generally studied with this perspective. The aim of this article is, even not in the metamorphic structure, to look and interpret Atilla İlhan's linguistic images he used in his poets with a different point of view (with the viewpoint of representing certain feelings). In the Atilla İlhan's poets the linguistic representations on "depression" state are studied and interpreted in terms of their contexts and frequencies.

Key Words: *Atilla İlhan, the linguistic images, depressive symptoms, literary texts.*

Giriş:

Solgun bir yüz, boş bakışlar, göz altı torbaları, aşağıya doğru eğik dudaklar, ıslak kirpikler, kırmızı bir burun bize bunlara sahip olan bireyin yorgun, üzgün, sıkılmış, ağlamış olduğunu işaret edebilir. Bütün bunlar dil dışı göstergelerdir. Arkadaşlık ettiğimiz, değer verdiğimiz birinin duygularını açıkça ifade etmesi, hissettiklerini dile dökmesi her zaman gerekli değildir. Kişinin bakışlarından, yüz ifadesinden, beden hareketlerinden, ses tonundan o günkü ruh halini çıkarmamız mümkündür. Arkadaşımız yanımıza gelip "Bugün yorgunum, gerginim, üzgünüm..." demesine gerek kalmadan çoğu zaman biz bunu fark etmiş oluruz. Sosyal hayatta dil dışı göstergeleri yorumlamak hemen her gün yaptığımız bir şeydir.

Göstergeyi "kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb". şeklinde adlandırabiliriz. Öte yandan unutulmamalıdır ki göstergeler "durumun kendisi değildirler, ama o durum hakkındaki bir bilgiyi iletirler. Ancak, her ne kadar bu işi yapmak üzere üretilmişlerse de, bu işi kendi kendilerine yapmazlar, bizim onları kullanma kılavuzuna uygun olarak kullanmamız gerekir." (Erkman-Akerson 2005: 18) O halde günlük hayatta karşımıza çıkan dil dışı göstergeleri bir şekilde bireylerin duygu durumlarının yerine geçerler. Sosyal hayatımızda bunları doğru yorumlamak hayatımızı kolaylaştıracağı gibi yanlış yorumlamak da birtakım zorluklara neden olabilir. Dil dışı göstergeler bir noktadan sonra iletişim ihtiyacımızı karşılayamayacak, karmaşık durumları çözmede yetersiz kalacaktır. Soyut olan duygu durumumuzu ifade etme ihtiyacımızı karşılamak için somut birtakım verilere ihtiyaç duymamız çok doğaldır.

Zihnimizde *kavram* soyuttur. Soyut olan bu *kavramı* dışa vurmak başkalarına bu *kavram* hakkında bir şeyler söylemek istiyorsak bu *kavrama* somut bir dışavurum şekli bulmamız gerekir, çünkü kimse zihnimizin içeriğini okuyamaz. Bu iş biraz, suyu taşımak için kaba ihtiyacımız olmasına benzer. İşte *kavramın* dışavurum aracı da söylediğimiz ya da duyduğumuz *sözcüktür*. (Erkman-Akerson 2005: 94)

Pierce'e göre, göstergenin somut biçimini algılamakla, onun neyi temsil ettiğini anlamak arasında bir *yorum* süreci girer. *Yorum* süreci, ister istemez bir *yorumlayıcı* gerektirir. Somut biçimle temsil edilen şey arasındaki bağlantı, toplumsal ve uzlaşım sal da olsa, *yorum*, bireyselleşmeye açıktır. Öte yandan bu üç düzlemde hangisinin ağır basacağı göstergeden göstergeye değişebilir. Örneğin, sanat ve edebiyat göstergelerinde, ilk algılanan somut biçim,

duyu ve duygularımızı harekete geçireceğinden, bu ilk düzlemin, yani biçim düzleminin, ağır bastığı söylenebilir. (Erkman-Akerson 2005: 109) Duygu durumlarını açıkça ifade etmemek, bunun için dolambaçlı yollardan yararlanmak sanatsal metinlerde daha ön plandadır. Yazar, genellikle kurgusal bir olay yaratarak okuyucuya iletiyi ulaştırma yolunu seçerken; şair, eğretileme, benzetme gibi söz sanatlarına başvurarak iletiyi açıkça söylemeden okuyucuya sezdirme yolunu seçer. Pekiyi şair ya da yazar, bilinçli ya da bilinçaltının yönlendirdiği bir davranış biçimi olarak belli bir duygu durumunu aktarmak adına belli başlı dil göstergelerini seçiyor olabilir mi? Şair söz sanatları içinde kullanmasa da aynı kavram alanına ait dil göstergelerini sıralayarak okuyucusunda belli bir duyguyu uyandırmayı başarabilir mi?

Şu dil göstergelerini duyunca ya da okuyunca neler hissediyorsunuz? Karanlık, loş, siyah, simsiyah, gece, soğuk, buz, don, kış, kar, ayaz, sonbahar, boşluk, ölüm, intihar, sis... İçiniz mi sıkıldı? Hüzünlendiniz mi? Üzüldünüz mü? Belki biraz yalnızlık hissettiniz, belki kederlendiniz, belki hüzünlendiniz. Oysa yukarıda soyut anlam içeren hiçbir dil göstergesi yoktur. Bu dil göstergelerinin kimi bir nesneye kimi bir mevsime, kimi renge karşılık gelmektedir. Nasıl oluyor da bu sözcükler sadece ard arda sıralanmakla bizde bir duygu uyandırabiliyor?

Duygular aslında bir davranış yapısı olup, doğrudan doğruya veya dolaylı yoldan iç ve dış nedenlere bağlı olarak doğarlar, kendilerini ilk uyandıran uyartı yok olduktan sonra da varlıklarını sürdürürler. (Koptagel –İlal 1991:93,116) Duygunun oluşumuyla ilgili çeşitli kuramlar vardır ve bütün kuramların ana noktası duygunun ortaya çıkması için bir uyarana ihtiyaç duyulmasıdır. Bu uyarana kimi zaman bizi doğrudan duyguya ulaştırdığı gibi kimi zaman da dolambaçlı yollar seçebilir. Uyarana bazen bir film, bir şarkı, heykel ya da şiir olabilir. Belli bir duygu durumuna girmek istediğimiz için konsere, tiyatroya ya da sergilere gideriz. Sanat eserinin amacı iletiyi doğrudan vermemek, alıcıda oluşturmak istediği duygu durumunu açıkça belli etmemek bunu alıcının zekâsına ve sezgi gücüne bırakmaktır. Soyut sanat da doğada var olan nesnelere açıkça betimlemez ve öznel bir kullanımdan yararlanır. Nasıl ki doğadaki hiçbir nesneye benzetemediğimiz şekillerden oluşan resimler, renklerin düzeninden kaynaklanan bir çağrışım oluşturarak alıcıda birtakım duygular uyandırıyor, bazı dil göstergeleri bir arada kullanıldığında belli bir duygu durumuna yol açabilir.

Sonuç olarak yukarıda sıralamış olduğumuz dil göstergeleri okuyucuda veya dinleyicide bir *çökkünlük* hissi uyandırmaktadır. Türkçe Sözlükte: “Uyarılara karşı duyarlılığın, iş yapabilme gücünün, kendine güvenin azalarak karamsarlığın, umutsuzluğun güçlenmesiyle ortaya çıkan ruhsal bozukluk, depresyon.” (TS 2005: 450) şeklinde tanımlanan *çökkünlük* kavramını keder, üzüntü, yalnızlık, yas, hüznün gibi duygu durumlarının tümünü kapsayacak bir terim olarak kullandık.

Aşağıda inceleyeceğimiz üzere bir şair, ister bir eğretileme içinde ister temel anlamında kullanmış olsun, bu dil göstergelerini seçtiği zaman okuyucuda belirgin şekilde duygu değişikliği yaratabilir. Başka bir deyişle şair, hissettiği keder, üzüntü, acı, yalnızlık ve hüznü bunları doğrudan ifade eden dil göstergelerini hiç kullanmadan okuyucusuna duyguyu geçirme yeteneğine sahiptir.

Attila İlhan'ın Şiirlerinin İncelemesi:

Attila İlhan'ın şiirlerinde *ruhsal çökkünlük* ifade eden dil göstergelerini altı başlık altında değerlendirmek mümkündür: *karanlık, soğuk, sonbahar, boşluk, ölüm, sis*. Şair bu sözcükleri çoğu zaman somut anlamıyla değil bir *kavram* olarak kullanır. Kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihninde yer eden ve *soyutlama*'yla dile dönüşen yönüdür. (Aksan 2006:41) Şair dizelerinde belli başlı dil göstergelerinin çağrışım değerinden yararlanarak, bu dil göstergelerine belli bir duygu değeri katmayı başarmıştır.

Karanlık Sözcüğüyle Aynı Kavram Alanına Ait Sözcükler:

Zihnimiz bize yalnızca tek tek sözcüklere bağlı olarak kavramları tanıma olanağını değil, aynı zamanda onların ilişkili oldukları başka kavramlarla bağlantı ve ayrımlarını tanıma olanağını da verir; ayrıca kavramların başka öğelerle ortaya koydukları kuruluşları tanıma ve çözme yetisine de sahiptir. (Aksan 2006:41) Şair dizelerinde etkiyi artırabilmek için belli başlı kavram alanlarından faydalanmıştır. Aşağıdaki dizelerde *çökkünlük* duygusu kimi zaman tek başına *karanlık* sözcüğüyle kimi zaman da bu sözcükle aynı kavram alanına ait sözcüklerin bir arada kullanılmasıyla verilmiştir. İncelediğimiz metinler içinde en sık rastlanan *çökkünlük* göstergeleri bunlardır.

karanlık/ loş/siyah/gece/akşam/zindan

“oksijeni eksik başka bir gökteyim/başka bir **karanlığa** kan veriyorum” (A.İlhan, BSM,16)

“kapıları **karanlığa** açılmış/ avcunda diken diken şiirlerim” (A.İlhan, BSM,22)

“yine yanlışı mı yaşıyoruz /**karanlığımızı** avuçlarımıza öksürerek” (A.İlhan, BSM,97)

“yıldızlardan çok fena alacaklı/olanca aydınlığını yürütmüşler/dilinin altında bir şeyler saklı/ **zindan karanlığında** öğütmişler” (A.İlhan, KSS,49)

“gökyüzünü **karartmaz** mı acaba/ yetimlerin ve dulların tasası/ kardeşim ne zaman dolacak söyle/ insanoğlunun çilesi” (A.İlhan, D,50)

“yüreği fena **karanlık**/bu kaçınıcı sigara” (A.İlhan, KSS,67)

“tozlu **karanlığım** aydınlığa bulaşmıştı/ büyük bir yaşantıyı birdenbire eskitmiştik” (A.İlhan, YS,27)

“öyle büyük ki derdimiz/derdimize iştacik bulutlar ağladılar/ yasımızı yas bilip **kara** bağladılar” (A.İlhan, D,162)

“**karalar** kuşanmış karadeniz akmam diyor/dokunmayın ağlamaktan bıkmam diyor” (A.İlhan, SB,139)

“yıllar var ki serçeleri unutmuşum/ üzerimden gökyüzünü almışlar gibi/ asfaltların **karanlığında** boğulmuşum” (A.İlhan, YS,49)

“ışıkları tutamıyorum /avuçlarımdan kayıyor/**karanlık** en büyük korkum/ **gece** gittikçe çoğalıyor” (A.İlhan, EVH,17)

“münzevi bir soru işaretiyim/**simsiyah** şemsiyemin altında” (A.İlhan, EVH,59)

“yanılmış bir kapıyı **simsiyah**/kendi üstüme kapanıyorum” (A.İlhan, BSM,96)

“kırık aynalarda balkısa da gün kızılığı/kanma/bastırır tamtamlarıyla **karanlık** yamyam korkular gibi/(...)/**karanlığın** ufunetinden öyle bozulmuştur ki yıldızlar/ iliklerine geçer titreşimleri fosforlu ağular gibi” (A.İlhan, TG,54)

“köpeklerle doldurmak/**karanlıkta** sallanan başıboş havlamaları/dünyalı kulmak **geceyi**/yerli yerine koyup çalışanları/tren çığlıklarının parıldadığını görünce şafakta/bir başka sonsuzluk diye düşünüp/insanlık katarı”(A.İlhan, TG,65)

“pişmanlıkların dumanıyla **kararmış** da olsa için /sen de bir gün elbet ferâhfezâ'yı seveceksin” (A.İlhan, TG,81)

“kötümser bir mutluluk eski tutkuların gülüşündeki/**karanlık** çığlıklara benzer tâvûsların ötüşündeki” (A.İlhan, TG,82)

“hiç olmadıkları halde **karanlıkta** vardılar /gizli saçları dudaklarımıza değer alnümüzü süpürür” (A.İlhan, TG,108)

“gümüş **karanlığında** anlaşılmaz sesler/havada mutsuz bir bulut/umutsuz ve kararsız süzülüyor” (A.İlhan, ASD,58)

“sevmek **kalın bir tünel** bir kere girildi/artık anlamı yok **gecenin** gündüzün” (A.İlhan, ASD,66)

“ay **karanlık**/sular kesildi musluklar tıslıyor/bir yerde bir kapı kapandı/ben artık sen değilim” (A.İlhan, ASD,101)

“gözlerimi kapakûsam/**akşam**/bir **karanlığın** dibinden gözlerin ağzıma bakıyorlar” (A.İlhan, YK,14)

“ibrahim mağlup /ağlıyor/mağlup bir allahmış gibi inkâr edilmiş gibi/**kapkara** kadınsızlığının ve zencefil bozkırın ortalık yerinde /(...)/**karanlık** şalvarlı bümbüyük hanım’/ona ekşi peynir ikram ediyor” (A.İlhan, YK,54)

“şaşı Rıdvan şaşı allahın belâsı/yaradana yan bakmış yedi silsilesi/dua namaz bilmez **kara kara kâfir**” (A.İlhan, YK,56)

“yalnızlığımı emziren korkunç **karanlığım**ış/(...)/**karanlıkta** kaldık yalnızlıkta kaldık/istanbul çılgık çılgık ter döküyor/(...)/gökyüzü en **karanlık**tı sonra gözlerin/(...)/sonra niyet çeken askerler **karanlık**tı /(...) /canavar yoksulluğumuzu sanki unutmuştuk/(...)/gözbeğimizdeki kan **siyaha** dönmüştü” (A.İlhan, YK,33-34)

“hücremin **karanlık** olması iyi/yalnızlığımı görmem böylece/yırtıldı içimdeki afişler/olduğum yerde sakatlandım/içim dışım eylemim **gece**” (A.İlhan, TG,91)

“en çirkin elleriyle anlaşılmaz adamlar/**gecenin** camlarına **simsiyah** çıkarılmış/elektrik sayaçlarında kurşun vızıldatılır/şizoit bir saat yalnızlığı çalıyor” (A.İlhan, TG,23)

“geçerdi hep/pırlıtlı kanûnlar/neveser **gecelerden**/ihtimal buhranlı **gecelerde** hep/yüreğinde yalnızlığın tortusu /vazoda yaseminler/ufukta yağmur kuşları/çözülmez bilmecelerdi hep” (A.İlhan, ASD,47)

“**gecenin karanlığında** uzun adamlar/yanlış bir yağmurun iplerine dolaşmış/daha yanlış bir yalnızlığa doğru gidiyor/senin beklediğin gemiler hiç gelmeyecek” (A.İlhan, KSS,55)

Soğuk Sözcüğüyle Aynı Kavram Alanına Ait Sözcükler:

Attila İlhan'ın çökkünlük duygusunu ifade edebilmek için sıklıkla yararlandığı kavram alanlarından bir diğeri de soğuktur. İncelediğimiz dizelerde aşağıdaki sözcüklerden birinin tek başına değil de genellikle bir arada kullanıldığı dikkat çekmiştir.

soğuk/kış/don/buz/buzul/kar

“camlarda **kış** buğusu ardında hülyalı sokaklar/**don** vurur bütün sarmaşıkları sakatlar/öğütür kütür kütür kötümserliğin **buzlarını** /fayrap etmiş içimdeki sosyalist fabrikalar” (A.İlhan, TG,70)

“yürekte keder yoğunlaştıkça /bulutlar **buz** tozuna yozlaşıyor/anlaşılmaz neleri /götürdükleri” (A.İlhan, EVH,30)

“**soğuk** kadınlardı usulca geçtiler/koyu bir yalnızlığın kenarından” (A.İlhan, ASD,11)

“cam güzeli kızlardır gizlice tasalı/**buzullar** ülkesinde **buz gibi** durur/dağıttığı ışıktan sanki yorulmuştur/sanki birer hayal yansımaya bağlı/güneş batınca eriyip kaybolur”(A.İlhan, TG,17)

“içimdeki **soğuğu** dişlerim tutamıyor/gözlüklerim duman bıyıklarım kırağı/yalın bir kötümserlik arıyorum”(A.İlhan, ASD,24)

“birden **kar üşümesi**/tepebaşı'nda **kış**/sokak lâmbaları bir sola bir sağa/şişhane yokuşu'ndan ilk tramvaylar/tenha ve ıslak” (A.İlhan, ASD,41)

“nasıl da **kış**/hiç yazmadığı biri şiirinde aleksandr puşkin'in/dalgın bir sarışın sürekli **kar** yağıyor/kısa kirpiklerinde incecik **buz** tozu/elleri beyaz ve uzun/kimseye anlatamadığım/gülümsemesi solgun/yalan yanlış”(A.İlhan, ASD,54)

“hava **soğuk** /sabah oluyor/uyanır uyanmaz/yanımda aradığım hangimiz /sen misin / yoksa ben miyim” (A.İlhan, ASD,98)

“yine o ters rüzgâr/kâğıtları uçuran/mevsime göre **soğuk** /gri /sabah evden çıkmışım /yüreğim kapalı” (A.İlhan, ASD,105)

karanlık-soğuk:

Şair, etkiyi artırmak için iki kavram alanını birleştirebilir. *Karanlık* ve *soğuk* sözcüklerinin ve onlarla aynı kavram alanına ait sözcüklerin bir arada kullanıldığı dizelerde çökkünlük hissi daha belirgin hale gelir.

"**kararmış** bir çan gibi çınıyor/**donmuş** gölün üstünde akşam **ayazı/kararmış** ve kocaman" (A.İlhan, ASD,61)

"**akşamları** göl eflâtun bir keder/sazlıklarda pırıl pırıl/**buz** tutmuş bataklık kuşları /(...)/kadının astragan mantosu sırtında/uzun ve beyaz ellerini çaresiz kavuşturmuş/kısa kirpiklerinde incecik **buz** tozu/adam **buz** mavisi pelerinin astragan kalpak/içinde bir atmaca ayrılık korkusu/(...)/**kararmış** bir çan gibi çınıyor/**donmuş** gölün üstünde **akşam ayazı/kararmış** ve kocaman" (A.İlhan, ASD,58-61)

"uzaydan mı esiyor bu rüzgâr/kutuplardaki bembeyaz **karanlığa**/sonsuzluğa üfürüp **buz tozlarını**/penguenler dalgın/yanlışığın anlayamıyor" (A.İlhan, ASD,99)

"dalgın bir sarışın sürekli **kar** yağıyor/o hırçın o vahşi uyumsuzluğun /**simsiyah** parlayan bir panter gibi/ruhunun kafesinde saklayarak" (A.İlhan, ASD,55)

Sonbahar Sözcüğüyle Aynı Kavram Alanına Ait Sözcükler:

Sonbahar, hüzünlü çağrışım değerinden dolayı pek çok şiirde ve şarkıda kullanılan bir dil göstergesidir. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde de benzer bir amaca hizmet eder. Şair bu dizelerin çoğunda eğretilmeden yararlanır. Sonbaharı bir mevsim olarak somut anlamda değil de doğrudan hüzün duygusunun yerine geçecek şekilde soyut anlamda kullanır.

sonbahar/eylül

"küskün içlenmelerle geçti İzmir'de kaç akşamımız /nereye kaydıysa **sonbahar** oraya yöneldi aklımız" (A.İlhan, TG,81)

"bulutlarla dokumalarda **sonbahar** üretiyor fabrikalar" (A.İlhan, TG,92)

"caddebostanı'ndan bir ay yakalarsan kirli sarı/getirir hücrene **sonbahar** yüklü eski çınarları" (A.İlhan, TG,98)

"bilinmez nerde bitmiş hangisi nerde başlar/unutulmuş kızları mevsimlik sevâdaların/yalnızlığa uzun kanlıca'da bir çınar/savrulan yaprakları hicranlı **sonbaharın**/unutulmuş kızları mevsimlik sevâdaların" (A.İlhan, TG,12)

"acaba hangi yıllar/30'lar mı 40'lar mı/sansaryan hanı'nda akşam/o müthiş terk edilmişlik duygusu/kış mıdır yaz mıdır /yoksa **sonbahar** mı" (A.İlhan, ASD,40)

"her sene bir **eylül** bıçaklanır/ufuktan martılar dökülüştür/**sonbahar** istanbul'dan utanır" (A.İlhan, YK,10)

"ilk **sonbahar** yağmuruyla oturduk hayli dertleştik" (A.İlhan, YK,13)

"kül mavinin yanına kirli sarı gelirse/**sonbahar**/sen benim yanıma gelersen/kıyamet olur" (A.İlhan, YK,17)

"şehrin üstüne tozlu bir ay silkinmektedir/mevsim yaz olmuş **sonbahar** olmuş ne umurum" (A.İlhan, YK,21)

sonbahar /soğuk:

Bu iki kavram alanına ait dil göstergelerinin bir arada kullanılması incelediğimiz şiirlerde sadece bir dizede karşımıza çıkmaktadır. Soğuk ve sonbahar sözcüklerinin çağrışımları birbirine yakındır ve aşağıdaki dizede aynı duygu durumunu işaret edecek şekilde bir arada kullanılmıştır.

"olga'nın yaşadığı tavan arası/daha ağustos'ta **sonbahar** /camları usulca **buz** tutmuş /ne zaman dışarı baksan **kar**" (A.İlhan, TG,22)

karanlık /sonbahar:

Bu iki kavram alanına ait dil göstergelerinden aynı dizelerde faydalanılmasına sık rastlanmıştır.

"pancurların gerisinde **kararıyorum**/içime belalar doğuyor **sonbahar** doğuyor" (A.İlhan, YS,46)

“uğultulu **loşluklarından** şimşekli çatlamalar gelir/yaz yağmuru sanırsın birkaç **sonbahar** gelir/öyle gezegenler saırulur ki imgelemimde/uzay avcunda küçülür evren sana dar gelir” (A.İlhan, TG,59)

“sen olmadığın vakit büyük yalnızlığım var /dalgalanın kendilerini taştan taşa vurmaları/**sonbahar** yıldızlarının sessiz sedasız çirpimaları/ve büyük yalnızlığım var /biliyorsun hani o /rüzgârın gözüne **karanlık** bir yelken gibi açtığım/içimsıra vahşi bir kadın gibi taşıdığım/yalnızlığım” (A.İlhan, YK,19)

“ağaçlardan /çürük sarı ve kızıl/**son yapraklar dökülüyor**/rüzgârlı **sonbahardan**/nasılsa kurtulmuşları/gümüş **karanlığında** anlaşılma sesler/havada mutsuz bir bulut/umutsuz ve kararsız süzülüyor” (A.İlhan, ASD,58)

“bir karıştıran var kızların gözlerini/dumanlı bir **eylül akşamı loşluğuna** /(...)/bazıları okyanus diplerinin sonsuzluğudur/köpek balıklar geçer hisimle **karanlığından**” (A.İlhan, TG,45)

“suna su **karanlıktan** korkuyordu/sıçramış uykusundan uyanmıştı/kalbini sımsıkı elinde tutuyordu/**eylül**'ün gözleri camlardan bakıyordu/kirpikleri yoktu dökülmüştü/suna su kalbinden korkuyordu (A.İlhan, YK,10)

“oysa ben **akşam** olmuşum/**yapraklarım dökülüyor**/usul usul /adım **sonbahar**” (A.İlhan, ASD,103)

soğuk/ karanlık/sonbahar:

Daha önce **çökkünlük** ifade ettiğini tespit etmiş bulunduğumuz üç dil göstergesi veya bu sözcüklerle aynı kavram alanına ait sözcüklerin aynı şiirde yer alması az da olsa rastlanan bir durumdur.

“**buz kuşları** toz halinde iç ufuklarımıza dağıldılar /yapraklarının kızılığı söndü **kapkaranlık** ağaçlar /görünmez bir devin sendelediği hissediliyor her an /kan kaybediyor kan ağır yaralı **sonbahar**” (A.İlhan, EVH,60)

“**soğuk soğuk** geceleyin/**sonbahar** yağarsa geceleyin/gözlerindeki bıçaklar parıldarsa/nabızların uğuldarsa geceleyin/tırnaklarından kıvılcımlar uçarsa/saklı bir korku gibi içimdesin/**soğuk soğuk** geceleyin /**sonbaharın** altında izmir'de/su kımıldarsa geceleyin/şafak vakitleri yerinden oynarsa/**sonbahar** yağarsa geceleyin/güz yemişleri ıslanırsa/sütlü yaprakları ıslanırsa/**soğuk soğuk** geceleyin/saklı bir korku gibi içimdesin /**sonbaharın** altında izmir'de (A.İlhan, YK,29)

Boşluk:

Çökkünlük ifade eden bir diğer dil göstergesi de **boşluk**dur. Bu sözcüğün **çökkünlük** çağrışımı o kadar güçlüdür ki kendisiyle aynı kavram alanına ait başka sözcüklere ihtiyaç duyulmadan tek başına şiire mutsuzluk duygusunu katma özelliğine sahiptir.

“kapı duvar sağlar/arayan soran yok / o dipsiz **boşluğa**/düşmekte misiniz?” (A.İlhan, KSS,82)

“hayat zamanda iz bırakmaz /bir **boşluğa** düşersin bir **boşluktan**/ birikip yeniden sıçramak için/elde var hüznün” (A.İlhan, EVH,76)

“doldurur kanlı üzüm salkımları/saltanatlı çardaklardan/akşamın bütün **boşluklarını**” (A.İlhan, TG,72)

“o kanlı akşamüstleri içimdeki son katar/bir yalnızlıktan bin yalnızlığa kalkar/ne in var ne cin tuzlu bir çöl ki yalnız/hırçın gagalarıyla **boşlukta** dönen akbabalar” (A.İlhan, TG,93)

“sarhoş bir kadın çılgık çılgığa uyanan geceleri/**boşluğuna** düştükçe lâbirent anlaşılma zılgının”(A.İlhan, ASD,30)

“biliyorsun/içimde kirli bir balon gibi büyüyen **boşluğun** /tek bir sebebi var/senin yokluğun” (A.İlhan, ASD,89)

karanlık-soğuk-boşluk:

Aşağıdaki dizelerde *çökkünlük* ifade eden üç dil göstergesine ve onların kavram alanlarına ait sözcüklerle bir arada kullanılmasına rastlıyoruz. Dizelere özenle serpiştirilmiş bu sözcükler şiirde yoğun bir şekilde hissedilen karamsarlık duygusunun oluşmasına sebep olmuştur.

“karanlıkta siyah elmas pırıltıları/donmuş toprakta karın/ezilmiş böcek çitirtuları var/hava durgun/ durgun/ durgun/ çıktı yarıgece devriyesi/21.mızraklı süvari alayı'nın/dnieperopetrovsk garnizonu'nda/cam saydamlığına çıplak soğuşun/buhar salkımları ağzında burnunda/hava durgun/durgun/durgun /(...)nasıl da kış/alevleri ocaktaki kütüklerin/aynasına yansıyor gümüş semâverin/buzdan ejderha dişleri saçaklarda/dalgın bir sarışın/bardağında üşümüş gece çayı/hatırlayıp sakladığı bir tabanca gibi/zimniy dvoretz balosundaki/karanlık miralayı/silerek elleriyle beyaz ve uzun/soğuk buğusunu uykusuzluğunun /dağılmış yankılı boşluklarına çaykovskiy'in/gülümsemesi hep öyle yalan yanlış/hep öyle mahzun” (A.İlhan, ASD,51-53)

Ölüm Sözcüğüyle Aynı Kavram Alanına Ait Sözcükler:

Ölüm sözcüğünün çağrışımı hangi bağlamda olursa olsun genellikle olumsuz duygular içerir. Attilâ İlhan'ın şiirlerinde çoğunlukla ölüm, intihar kavramıyla birlikte işlenmiştir.

ölüm/intihar/kan/cehennem/hayalet/Azrail

“utanmasam /gözlerimi damla damla kadehime damlatarak/kendimi yani şu bildiğin attilâ ilhan'ı/ zehirleyebilirim” (A.İlhan, BSM,12)

“bu çınar ömür boyu yalnızlığa hüküm giymiştir/her gün bir parça ölerek sürecini dolduracak” (A.İlhan, EVH,57)

“kötümser önsezilerle yüklü tasalı / onu terk ettiğim külrengi salı /bir ölüm fırlıdağı içimsıra dönüyor” (A.İlhan, YS,74)

“kendini öldürmeyi belki bin kere tasarlarsın da/bir kere aklından geçmez bitirmeden ölmek şarkıyı” (A.İlhan, TG,96)

“yorgun bir yelkenliyim hayatının ufkunda/intihar ihtimali gözlerinle gelirsin/sinsi bir deprem sürer gider/durgunluğunda” (A.İlhan, ASD,83)

“samur kürkünü okşar gibi/intihar fikrini okşadı/usulca/akşamüstü o genç kız” (A.İlhan, ASD,95)

“pencerede unutulmuş/yaşlı adam/gözleri yorgun/saçları ak/ağzı kötümser/kimin yolunu bekler/ölümünden” başka (A.İlhan, ASD,96)

“hangi cehennemden geldi /bu hayalet otobüs/egzosundan kan sızıyor/yolcuları ceset / sürücüsü azrâil/aslında ben/emirgân'a gidecektim” (A.İlhan, ASD,102)

“yalnızlık sızıntısı zehirli yeşil/kaygılar kahverengi sokuluyor/bütün yüzler silinmiş/kim kimdir belli değil/büyük bir intihardan korkuluyor” (A.İlhan, ASD,35)

ölüm-boşluk:

Kavramlar alan değiştirebilir, ya da aynı kavram alanında bir öge anlam değiştirirse bütün alanın yapısı da değişir. (Aksan 2006:43) Genel anlamıyla iki ayrı kavram alanına ait olan sözcüklerin aynı dizede yer alarak *çökkünlük* etkisini güçlendirmesini yukarıda örneklemiştik. Bu yolla söz konusu sözcükler aynı kavram alanına girmiş bulunmaktadır. Aşağıdaki dizelerde ve devamındaki alt başlıklarda bağlamdan hareketle şairin ruh dünyasında ölüm, boşluk, karanlık ve soğuk sözcüklerinin aynı kavram alanına ait olduğu düşünülebilir.

“ölüm birden boşalmasıdır insanın kendisinden/gizli titreşimler uçar belki boşlukta sesinden” (A.İlhan, TG,57)

ölüm-soğuk

“yalnızlığa saklanması kaçıp dünyaluların/çünkü duygusallığı onlardan farklı/soluğu tıkanıyor ve lazer tabancasından/soğuk bir intihar ki hani içinde saklı” (A.İlhan, ASD,67)

"yalnızların en büyük sorunu/tek başına özgürlük ne işe yarayacak/bir türlü çözemedikleri bu/ölü bir gezegenin/soğuk tenhaliğine/benzemesin diye/özgürlük mutlaka paylaşılacak/suç ortağı bir sevgiliyle" (A.İlhan, ASD,79)

ölüm-karanlık

"henüz **alacakaranlık**/camlarda incecik bir hilal/su yeşili/koridorda kimseler yok/ne bir hemşire ne bir hasta/gece lâmbaları/**can çekişiyor**/peki ağlayan kim" (A.İlhan, ASD,93)

"bense körüm gözlerim **ölüm** gibi **karanlık**" (A.İlhan, D,79)

"bir **siyah** mendildir **ölüm** kuşatmış gözlerini/gizler çatlayan tohumu serpilen tomurcuğu" (A.İlhan, TG,100)

"şalteri indirirler ceryan kesilir ampuller söner/yepyeni bir **karanlığa** başlarsın/eski bir deprem kımıldanır iç kulağında/billur bir avize düşer kırılır tuz parça olur/duyulmaz/**öldüğünü** anlarsın" (A.İlhan, TG,69)

"yoksa geldiler mi korkularıyla büyük/namlu **siyahı karanlık** sokaklardan/bira dalgını kadınlar pasaj'da tek tük/televizyonda haberler **ölü** bir zaman (A.İlhan, ASD,31)

"kıvanlı bir sessizliğe batmış ıhlamurlar/yalnız kuzguncuk'taki yalıda/**karanlık** bir gazelhân/yanık yanık/bir aşk-ı bî-amânı söyler/zaman olmuştur ki/sızar **gecenin** suları **simsiyah** camlardan/havada **ölüm** parıltısı adeta çelik/fî bin dört yüz beş/dersaadet'te yazıldı işbu gazel/avuçları **kan**/yüreği delik deşik/yaşlanmış ama uslanmamış/bir eski militanı/bir şâir-i devrânı söyler" (A.İlhan, ASD,45)

"**ölüme** mahkûm eder beni asarsın/ben tutar seni asarım/**karanlıkta** kalmış çocuklara döneriz/artık ben diye bir şey kalmamıştır /sen diye bir şey yoktur/hiç gelmemişe döneriz/korkarız" (A.İlhan, YK,17)

ölüm- karanlık-soğuk:

Aşağıdaki dizelerde üç ayrı kavram alanının birleştirilmesi şairin bu sözcükleri, bu bağlamda aynı kavram alanında saydığını göstermektedir.

"rüzgar **karanlığında** camları **soğuk** buğu /yağmura çarpa çarpa Beyazıt tramvayı/içinde kirli sarı 'mevcutlu'nun bulunduğu/tüyleri diken diken **birakmış yaşamayı**" (A.İlhan, ASD,26)

"**karanlık** pıhtılaşır ufuklarda kirli bir **kan** gibi/kış günü dağlarda **can çekişir** yaralı insan gibi/sular solar kuşlar **ölür** yıldızlar yanmaz olur/bir rüzgâr eser yalnız/tohumlarla dolu uğultulu bir rüzgâr/insanları iki bin yıldır ayakta tutan/öfkeli umutlardan gibi (A.İlhan, TG,67)

"zaman dokunursun **soğuyan** bir çirkin **ölü**/çatlamış bir at mı **karanlık** nemli yapışkan tüylü (A.İlhan, TG,98)

ölüm-karanlık-sonbahar

"**ölüler** bastırır çoğu genç/ **karartıp** olanca **sonbaharı**/insan özlemle hatırlar / gerçekleştiremediği **intiharları**/yeniden başlamak mı aynı yanılığara düşmek için/ alaca **karanlığında** korkunun ve çirkinliğin" (A.İlhan, TG,55)

ölüm-karanlık-sonbahar-soğuk

"zulmetmeyi yeğler o **buzlu** kadın sevmek yerine /gözlerindeki **soğuk** elektrik/çakar ufukumuzda şimşek yerine /kanı **donmuştur**/besbelli kılı kıpırdamaz/(...)/ yaprak yaprak **sonbaharı** getiren / **soğuk karanlıklarda** çıplak ve aç/ döne döne **sonbahara** ulaştı yorgunluğum/uzaktan **ölümün** çanlarını duyuyorum/ **geceler** uzadı sabahlar olmak bilmiyor / sürekli **alacakaranlıkta** hanidir ruhum" (A.İlhan, EVH,53-55)

"tekrar **loş** yalnızlıkların en dibindeyim/**sararmış** **yaprakların** usulca savrulduğu/köprüler yıkıldı artık kendimleyim/parmak uçlarında **ölümün soğukluğu** (A.İlhan, ASD,71)

Sis:

Bu dil göstergesinin tek başına çağrıştırdığı durum belirsizliktir. Aşağıdaki dizelerde sadece sis sözcüğünün tek başına **çökkünlük** anlamı verdiği söylenemez ancak bu duyguyu ifade eden diğer dil göstergeleriyle bir arada yer aldığı daha önceki bölümlerde olduğu gibi bu

sözcüğün de kavram alanı değişir ve sözcük *çökkünlük* duygusunu okuyucuya geçirmeye yardım eder hale gelir.

“sabahlar olur bir türlü uyuyamam/içimde sanki şilepler çarpışıyor/yağmurda *sis* düdüklüleri” (A.İlhan, EVH,30)

“uzak mavi bir şehir/yıldızlı çan kulelerinden/anlaşılmaz hangisidir/nijniy novgorod mu petrograd mı/eski rusya’da olduğu kesin/*sis* hesabını çok iyi yapmak lâzım/içinden çıkılması hayli zor” (A.İlhan, ASD,54)

“sabaha karşı/bulutlar denize iner/göz gözü görmez/*pustan*/dağıtıp yağmur dumanını/boğaz’dan geçen tanker/neden böyle kederli/bu kadar solgun/gözyaşı mı yüklemişler” (A.İlhan, ASD,107)

sis –ölüm:

Aşağıdaki dizelerde *sis* sözcüğü, *ölüm*, *sonbahar*, *karanlık* sözcükleriyle aynı bağlamda kullanıldığında duygu değeri değişir ve diğer sözcüklerle aynı kavram alanına girer.

“son nefeslerini tasarladıkça/insan ısrarla *ölümünü* yaşıyor/yağmurda *sis* düdüklüleri” (A.İlhan, EVH,30)

sis-sonbahar

“*sonbahar* sarsıntılarla gelir dipten ve derinden/dağılır *sis* yelkenleri kederli *eylül* gemilerinden/yetişmemek son kuşlara yetişmemek ah ne kadar/hüzünlü bakıp/yalnızlığın nabzı deniz fenerlerinden (A.İlhan, TG,77)

sis-karanlık

“rüzgâr/uzak *karanlıklara* sürmüş yıldızları/mor kıvılcımları geçiyor/dağınık yalnızlığımdan/(...)/yalnızlık/hızla alçalan bulutlar/*karanlık* bir ağırlık/hava ağır toprak ağır yaprak ağır/su tozları yağıyor üstümüzü/ özgürlüğümüz yoksa yalnızlığımız mıdır leflâtuna çalar puslu lácivert/bir *sis* kuşattı ormanı / *karanlık* çöktü denize” (A.İlhan, ASD,76-78)

sis-karanlık-sonbahar

“önümden çekilirsene istanbul görünecek/nerede olduğumu bileceğim/*sis*ler utanacak eğilecek /(...)/bu çıplak *geceler* yok mu/bu plak böyle ağlıyor mu/camları kırmak işten değil/delirecek miyim neyim/kirpiklerimden mısra dökülüyor/kenya’da *simsiyah* yalnızım /(...)/gözlerini söndürme muhtacım/ben senin aydınlığına muhtacım/yepeyeni bir ilkbahar harcayıp/bir yaz boğup bir *sonbahar* harcayıp /rüzgâr gülünü arayacağım”(A.İlhan, YK,32)

Sonuç ve Öneriler:

Şair olmak, okuyucuya belli bir duyguyu aktarmak, bunu yapabilmek için sözcüklerin anlamlarıyla oynamak, onların varlık nedenini değiştirmek, kimi zaman onları farklı şekillere sokmaktır. Bazen şair olmak, sözcüğün herkesçe kabul edilmiş çağrışımlarından ve duygu değerinden yararlanmak ve gerekirse sözcüğün ait olduğu kavram alanlarından yararlanmak hatta kendine özgü yeni bir kavram alanları yaratmaktır.

Attila İlhan’ın şiirlerinde *karanlık*, *soğuk*, *sonbahar*, *boşluk*, *ölüm*, *sis* sözcükleri ve bu sözcüklerle aynı kavram alanına ait sözcükler *ruhsal çöküntü* ifade edecek şekilde kullanılır. Bu dil göstergeleri kimi zaman tek başına *çökkünlük* ifade etmeye yeterli iken kimi zaman bu duyguyu aktarabilmesi için aynı kavram alanına ait birden fazla sözcükle bir araya gelmesi gerekir. Bazı şiirlerde bu dil göstergelerinin şair tarafından aynı kavram alanında kabul edildiği bağlamdan anlaşılmaktadır. Şair söz sanatlarından yararlanarak çoğu zaman sözcüğün anlamını *soyutlama* yoluna gitmiştir. Ancak sözcüğün belli bir duyguyu verecek şekilde kullanılması, içinde söz sanatı olmayan dizelerde de gerçekleşebilmektedir.

Şair kimi zaman *yalnızlık*, *korku*, *keder*, *karamsarlık*, *kötümserlik*, *tasa* gibi soyut anlama gelecek sözcükleri de aynı dizelerde kullanmaktadır ancak şiirin genelinde tek tek bu duygular değil bu duygu durumların tamamını kapsayacak şekilde kullandığımız *çökkünlük* hâkim olmaktadır. Yani şiirde bu soyut sözcüklerin yer alması söz konusu ifadelerin gücünü azaltmamış tam tersi pekiştirmiştir.

Sonuç olarak kavramlar da kavram alanları da o ana dile özgüdür. (Aksan 2006:43) Türk dilinin genelinde geniş kapsamlı bir araştırma yapılacak olsa -sözcükleri böylesine soyut anlama gelecek şekilde kullanmak, sözcüklerin çağrışım gücünden ve duygu değerinden bu denli faydalanmak elbette ki şairin yeteneğine bağlanmakla birlikte- sadece Attilâ İlhan'ın şiirlerinde değil başka eserlerde hatta sadece şiirlerde değil şarkı sözlerinde de belki benzer dil göstergelerinin bu amaçla kullanımına rastlanabilir.. Şairin ya da yazarın bu sözcükleri seçmesi büyük ihtimalle içgüdüsel bir eylemdir. Hatta sanatsal metinlerden ziyade günlük konuşmaları inceleme imkânı bulursa bilinçli ya da içgüdüsel olarak belli duygu durumlarını belli başlı sözcüklerle karşılama eğilimi karşımıza çıkacaktır. Buna dil ve duygu dünyasındaki millî ortaklık sebep olmaktadır.

Kaynakça

- İlhan, A. (2003). *Duvar*. İstanbul: Kültür Yayınları
- İlhan, A. (2003). *Sisler Bulvarı*. İstanbul: Kültür Yayınları
- İlhan, A. (2003). *Yasak Sevişmek*. İstanbul: Kültür Yayınları
- İlhan, A. (2002). *Tutuklunun Günlüğü*. İstanbul: Kültür Yayınları
- İlhan, A. (2003). *Ayrılık Sevdaya Dâhil*. İstanbul: Kültür Yayınları
- İlhan, A. (2002). *Yağmur Kaçağı*. İstanbul: Kültür Yayınları
- Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi
- Koptagel-İlal G. (1991). *Tıpsal Psikoloji-Tıpta Davranış Bilimleri*. Ankara: Güneş Kitabevi